

Stručni rad

Primljeno 1. 10. 2017, prihvaćeno za objavljivanje 4. 10. 2017.

Mr. Muamer Neimarlija

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici

muamer_n@yahoo.com

OBIJEST KAO GENERATOR LJUDSKE (AUTO)DESTRUKCIJE - KUR'ANSKA PERSPEKTIVA

Sažetak

Specifično obilježje mentalne konstitucije ljudi i džina spram drugih Allahovih stvorenja jeste sloboda volje. Kod čovjeka, princip slobodne volje manifestira se putem njegovog konstruktivnog ili destruktivnog ponašanja spram sebe i(li) cjelokupnog okruženja. Uzimajući u obzir ishodište volje, moglo bi se ustvrditi da je kvalitet ponašajne komponentne čovjeka srazmjeran kvalitetu njegovog duhovnog života. Odatle, potencijal destruktivnog ponašanja ljudi određen je, pored djelovanja okolinskih stimulusa, i korespondirajućom mentalnom strukturom, u čijoj profilaciji, prema kur'anskom tekstu, fenomen tugjana igra ekstremno negativnu ulogu.

Zbog devastacijske prirode ovog fenomena, cilj našeg rada bio je pojasniti kur'ansku perspektivu tugjana i trijade tugjan-istignarudžu'un prisutne u suri El-'Alek. Realizaciji ovog zadatka pristupili smo putem analize svake komponente pojedinačno, kao i njihovog suodnosa u predmetnoj trijadi. U tom smislu, Kur'an časni ističe tugjan kao vrhovnu formu destruktivnog ponašanja, čiji duhovni zametak jeste istigna (uobražavanje neovisnosti). Nastala na matrici iskrivljene autopercepcije, istigna inicira djelovanje van granica čovječnosti (tugjan). Da bi čovjeka vratio u normalno stanje, Uzvišeni Allah kalibrira njegove duhovne leće opskrbljujući ga informacijom o ljudskoj prolaznoj biti (rudžu'un), koja, kao takva, ima kapacitet da dokine funkcionalnost sprege istigna-tugjan. Za potrebe interpretacije kur'anskog teksta u ovom radu korišten je metodološki pristup utemeljen u spoju tradicionalnog i racionalnog tefsira (Halilović, 2015) te metoda analize sadržaja (Vujević, 2002).

Ključne riječi: Kur'an, tugjan, neovisnost, iskušenja, smrt

Uvod

Jedna od temeljnih postavki kur'anske antropološke misli jeste i to da je čovjek Allahovo, dž. š., najodlikovanije biće,

obdareno neizbrojivim blagodatma. Komparativna prednost sinova Ademovih ogleda se u tome da su počašćeni blagodatima kojima druga stvorenja nisu. Tako, u specifičnosti čovjekove počašćenosti spada i obavezivanje misijom namjesništva na Zemlji. Taj posebni *ikram*, pored toga što je privilegija, istovremeno je i velika odgovornost. Druga bića time nisu zadužena i neće biti pitana za to. Preuzimanje odgovornosti/emaneta vjere iznimno je težak zadatak, što razumijemo iz riječi Uzvišenog: "*Mi smo nebesima, Zemlji i planinama ponudili emanet, pa su se ustegli i pobojali da ga ponesu, ali ga je preuzeo čovjek – a on je, zaista, prema sebi nepravedan i lakosmislen.*" (Kur'an, 33:72).

Budući da ovaj zadatak može biti realiziran samo posredstvom *ibadeta*, onda je razumljivo da sve ono što narušava integritet čovjeka kao isključivo Allahovog, dž. š., roba neminovno vodi destabilizaciji čovjekove uloge na Zemlji. Zbog toga, pored počasti, Uzvišeni Allah je u Kur'anu časnom ukazao i na pojedine konstitutivne nedostatke čovjeka, koji, ako se razviju, mogu postati prepreka na putu realizacije zadate misije. Na taj način čovjek je u stanju prepoznati potencijalne opasnosti, tj. detektirati sve ono što ga može omesti u izvršavanju preuzetog emaneta.

Osim toga, prihvatljivo je da čovjek, gubeći odlike koje ga čine *insanom*, gubi i vlastitu počastvovanost nad ostalim stvorenjima, spuštajući se na nivo životinje ili *šejtana*¹. Tematskom analizom termina *insan* u Kur'anu časnom moguće je doći do svih negativnih svojstava na koje upozorava Uzvišeni Allah. Profesor Halilović (2012) već je dao sumaran prikaz, uzevši uobzir sva referentna mjesta u Kur'anu časnom. Mi ćemo ovom prilikom pokušati objasniti kakve opasnosti sa sobom nosi svojstvo objesti (طغى, *taga*), kojim je situacijski uvjetovano kvalificirana cijela ljudska populacija (Kur'an, 96:6-8). Na tom putu, pribjeći ćemo kontekstualnoj analizi ključnog termina (طغى, *taga*) i njemu pripadajućih izvedenica (طغى, طغى, طغيان *taga, tagije, tugjan, ...*). Naime, pretpostavka je da semantički suodnos svih varijacija gornjeg leksema kroz cijeli kur'anski tekst nudi dostatnu informativnu podlogu za razumijevanje specifične opasnosti (طغى, *taga*) koja se vezuje za čovjeka (*insan*) općenito u suri *El-'Alek*. Osim toga, čini se bitnim ne posmatrati prisustvo navedenog

¹ Za detaljnije informacije vidjeti: Kur'an, 7:179 i Kur'an, 114:4-6.

termina (طغى, *taga*) izolirano od kraćeg diskurzivnog konteksta – niza od tri vezana ajeta (Kur'an, 96:6-8) – već u kompoziciji sa referentnim ajetima pokušati zaokružiti datu misaonu cjelinu. Odatle, dodatni zadatak je pokušati dovesti u vezu ključne termine pomenutog diskursa (*tugjan, istigna, rudž'un*). Težište našeg rada je na pojašnjenju koncepta *tugjana* pa je tome, razumljivo, najveći dio teksta posvećen. Fenomeni *istigna*² i *rudž'un* (povratak, tj. smrt) bit će razmatrani u mjeri u kojoj ih je neophodno situacijski pojasniti.

Tugjan (objijest) kao ultimativna forma dehumanizacije

Kako smo već napomenuli, potrebno je pribjeći analizi pojmovnog niza trijade *tugjan-istigna-rudž'un*, svakog od njih ponaosob i u njihovoj međuzavisnosti, da bismo iscrpili našim kapacitetima trenutno dostupne poruke referentnog kur'anskog teksta. A, polazna tačka naše analize jesu ajeti: "*Uistinu, čovjek se uzobijesti (يطغى, *jatga*) čim se neovisnim (استغنى, *istagna*) osjeti, a Gospodaru tvome će se, doista, svi vratiti (الرجعى, *er-rudža'*)!*" (Kur'an, 96:6-8)

Etimologija termina

Prema Muftiću (1997:880), terminsko jezgro طغيان, طغى, طغى (taga, tagije, tugjan) i njemu pridružene izvedenice podrazumijevaju sljedeća značenja: prelaziti granicu, prevršiti mjeru, pretjerati, biti nepravedan, nasilan, okrutan, buntovan, činiti nasilje, tlačiti, ugnjetavati, nabujati i izliti se (rijeka), bezbožan, nepokoran, raskolnik, heretik, varalica, zavodnik, lažov, drznik, uobraženik, glupak, čarobnjak, vrač, vođa buntovnika, gorostas, div, munja, grom, jauk.

Sumarno, to bi značilo djelovati izvan normalnog toka stvari s negativnim posljedicama, tj. ponad okvira pripadajuće mjere, uz negativan konotativni prefiks. Ovaj značenjski sukus nalazimo prisutnim u ajetu: "*Pogled mu nije skrenuo, nije prekoračio (طغى, taga).*" (Kur'an, 53:17) Također, طغى (*taga*) u kontekstu

² U Kur'anu časnom termin *istigna* javlja se četiri puta: (Kur'an, 64:6), (Kur'an, 80:5), (Kur'an, 92:8) i (Kur'an, 96:7). Referentni termin u jednom slučaju (Kur'an, 64:6) odnosi se na Uzvišenog Allaha, a u tri ostala (Kur'an, 80:5; Kur'an, 92:8 i Kur'an, 96:7) na ljude.

općeprisutne harmonije u svijetu stvorenog, utemeljene u savršeno preciznoj mjeri, predstavlja narušavanje ustanovljene ravnoteže u vidu prekomjernosti: "*Da ne prelazite granice (تَطغَوْ, tatgav) u mjerenju.*" (Kur'an, 55:8).

Ibn Kesir (2002), tumačeći ajet: "*Mi smo vas, kad je voda preplavila (طغى, taga) sve, u lađi nosili.*" (Kur'an, 69:11), u našem radu tretirani termin razumijeva kao *povećanje nivoa vode*, što se uklapa u opći semantički ambijent izražen u prekomjernosti.

Možda i najzorniji primjer date semantičke linije jeste sljedeća upotreba izvedenice termina طغى (*taga*): "*Pa je Semud uništen glasom strahovitim (طاغية, tagijeh).*" (Kur'an, 69:5) Ibn Kesir značenje ovog termina ne ograničava samo na njegovu akustičnu domenu, već proširuje semantički opseg na narušavanje Zemljine tektonike. On kaže da je طاغية (*tagijeh*) "povik koji ih je ušutio i potres koji ih je umirio (učinio ih nepokretnim, mrtvim)." (Ibn Kesir, 2002:1419).

Prema tome, riječ je o pojmu koji označava prelazak određene mjerne granice i ulazak u nedozvoljen, tj. nepripadajući prostor (koji se može izraziti i kao takav razmatrati kroz duhovni, deklarativni i(li) djelatni aspekt ljudskog bića). Kako nas i sama riječ *prelazak* orijentira, radi se o djelovanju koje podrazumijeva okolnost da se izvjesnom radnjom nešto prebaci a ne podbaci, dakle, određenu prekomjernost, a ne nedomjerenost.

Tagut

Posebna vrsta prekomjernosti koju Kur'an časni aktuelizira jeste pridavanje osobina božanstvenosti nekome drugom mimo Uzvišenog Allaha. Takav odnos predstavlja priznavanje protezanja granica stvorenjima i vodi u najveću zabludu, jer im se pridaju svojstva nadnaravnosti, koja im ne pripadaju. Kur'an časni ova lažna, izmišljena božanstva, koja predstavljaju vrhovnu formu personifikacije pojma طغى (*taga*), kvalificira izrazom طاغوت (*tagut*): "*(...) Onaj ko ne vjeruje u šejtana (تَطَاغُوت, tagut), a vjeruje u Allaha – drži se za najčvršću vezu, koja se neće prekinuti. (...) Allah je zaštitnik onih koji vjeruju i On ih izvodi iz tmina na svjetlo, a onima koji ne vjeruju – zaštitnici su šejtani (طاغوت, tagut) i oni ih odvođe sa svjetla u tmine; oni će biti stanovnici Džehennema, oni će u njemu vječno ostati.*" (Kur'an, 2:256-257) Muhammed Asad

(Atajić, 2001) smatra da riječ *et-tagut* u prvom redu znači nešto čemu se moli umjesto Allahu te, u skladu s tim, sve što nekoga odvraća od Allaha i zavodi na stranputicu. Ovo pojašnjenje implicira vezu pojmova *taga* i *tagut*, zato što se stvorenju kao ograničenom biću pripisuju kvaliteti savršenstva, što se naknadno formalizira kroz različite vrste *ibadeta*. Osim toga, analizirajući prethodna dva ajeta, imam Kurtubi bilježi predanje u kojem Dževheri proširuje navedeno značenje i veli: "Riječ *et-tagutu*, koja je upotrijebljena u ovom ajetu, označava vrača, šejtana i svakog ko je vođa zabludjelih." (Kurtubi, 2016) Zbog svega navedenog, opći princip u sferi *ibadeta*, prisutan u svakoj epohi ljudske civilizacije, bila je nedvosmislena instrukcija: "*Mi smo svakom narodu poslanika poslali: 'Allahu se klanjajte, a kumira (طاغوت, tagut) se klonite!' (...).*" (Kur'an, 16:36) Također, Kur'an časn diskvalificira mogućnost funkcionalne i islamski prihvatljive veze između vjerovanja i težnje za suđenjem pred *tagutom*. "*Zar ne vidiš one koji tvrde da vjeruju u ono što se objavljuje tebi i u ono što je objavljeno prije tebe pa ipak žele da im se pred šejtanom (طاغوت, tagut) sudi, a naredeno im je da ne vjeruju u njega. A šejtan želi da ih u veliku zabludu navede.*" (Kur'an, 4:60) Razlog nemogućnosti spomenute povezanosti i snažne distinkcije između imana i prihvatanja sudskih ingerencija *taguta* leži u kur'anskoj postavci da sud pripada samo Allahu Uzvišenom (Kur'an, 12:40), pa onaj koji sebi pripisuje relevantnost i dozvoljenost principa suđenja koji kontriraju Objavi, taj prekoračuje granicu koja mu je postavljena u tom pogledu. Takav stav eksplicitno podupire poznati savremeni komentator Kur'ana časnog Sejjid Kutb. Tumačeći gornji ajet, Kutb (1997) kaže da je čudna njihova deklaracija o vlastitom imanu dok istodobno tu tvrdnju opovrgavaju ponašanjem, tako što će se u odlučujućem trenutku ravnati prema nekoj drugoj instanci odlučivanja, načinu života ili autoritetu – "demonskoj sili" (*tagutu*), koja ne crpi iz Objave i ne izvodi iz nje mjerilo ni poredak. Time se, kaže dalje Kutb, toj sili pridaju božanska svojstva.

Faraon – paradigma taguta

Nesumnjivo, najadekvatniji primjer *taguta* u netom obrazloženoj perspektivi personifikacije pojma طغى (*taga*) jeste Faraon, neprijatelj Musaa, a. s. Na više mjesta u Kur'anu časnom termin طغى (*taga*) veže se za ovog velikog zlikovca, bilo da se

opisuje njegova ličnost ili njegovi postupci. Tako, npr., Allah, dž. š., kaže: "*Idite faraonu, on se, doista, osilio (طغى, taga).*" (Kur'an, 20:43), kao i: "*Gospodaru naš, - rekoše oni - bojimo se da nas odmah na muke ne stavi ili da svaku mjeru zla ne prekorači (يطغى, jatga).*" (Kur'an, 20:45) U konkretnom slučaju, طغى (*taga*) bi podrazumijevalo prekoračiti ili odstupiti od granice koja čovjeka čini 'abdom (robom) i zaći u područje umišljanja/umišljene neovisnosti o Gospodaru, čak insinuacije nadčovječnosti, kako će kasnije biti kroz primjere (Faraon) prezentirano. Možda se u tome i krije razlog leksičkog pretpostavljanja termina طغيان (*tugjan*) terminu كفر (*kufir*)³. Sam *kufir* (كفر) može se realizirati unutar granica pojma čovječnosti, za razliku od *tugjana* (طغيان), koji nužno zahtijeva prelazak granica. Odatle, združeni potencijal *kufra* (كفر) i *tugjana* (طغيان) daje posebno snažnu mogućnost destruktivnog djelovanja. U tom smislu, nevjениčki (kafirski) طغيان (*tugjan*), shvaćen kao pokušaj nadhumanizacije s težnjom za obožavanjem, najeklatantnije pokazao se u slučaju vladara Egipta za vrijeme Musaa, a. s. Duhovno preplavljen *tugjanom* (Kur'an, 79:17), Faraon proklamira: "*Ja sam gospodar vaš najveći (...)*!" (Kur'an, 79:24) Predstavljanje Faraonove ličnosti i djela kroz duhovno-deklarativno-djelatni takt njegove obijesti (طغى, *taga*) Kur'an časni zaokružuje riječima: "*Zar ne znaš šta je Gospodar tvoj sa Adom uradio, sa stanovnicima Irema, puna palata na stubovima, kojima ravna ni u jednoj zemlji nije bilo; i Semudom, koji je stijene u dolini klesao, i faraonom, koji je šatore imao – koji su na zemlji zulum (ظلم, tagav) provodili i poroke na njoj umnožili.*" (Kur'an, 89:6-12).

Posljedice tugjana

Završni ajeti prethodnog kur'anskog odjeljka implicitno sugeriraju povezanost *tugjana* i *fesada* (فساد). Budući da je aktivnost na principima *tugjana* ekvivalentna narušavanju postojeće harmonije u svijetu, direktna dunjalučka posljedica takvog djelovanja jeste *fesad*. U tom smislu Halilović (2012)

³ Naime, kad god se u istom ajetu nađu ovi termini, riječ *tugjan* prethodi riječi *kufir*. Vidjeti Kur'an, 5:64; Kur'an, 5:68 i Kur'an, 18:80.

smatra da ovdje tretirani kur'anski iskaz (Kur'an, 96:6-7) jasno iznosi kako je nered (fesad) koji se pojavio na Zemlji nastao upravo kao plod čovjekove umišljene neovisnosti o Allahu i ispoljavanja *tugjana*. Tako poremećena svijest ide i korak dalje, pa pri susretu sa pozivom u *din* (vjeru), suprotstavlja se i negira Objavu te tako osnažuje vlastito nevjerstvo. "*Semud je zbog obijesti svoje* (طغواها, *tagvaha*) *poricao.*" (Kur'an, 91:11) Ibn Kesir (2002) navodi da je Semud bio opak te nasilju i pokvarenosti sklon narod, pa je zbog toga Allah dao da oni u srcima svojim ne povjeruju u Objavu s kojom im je došao poslanik Salih, a. s. U skladu sa istovjetnom matricom, spuštanje Objave prouzrokuje u srcima jevreja pojačan *tugjan* i *kufr*, kao i sklonost ka činjenju *fesada* na Zemlji. "*Jevreji govore: 'Allahova ruka je stisnuta!' Stisnute bile ruke njihove i prokleti bili zbog toga što govore! Ne, obje ruke Njegove su otvorene, On udjeljuje koliko hoće! A to što ti objavljuje Gospodar tvoj pojačat će kod mnogih od njih zabludu* (طغيان, *tugjan*) *i nevjerovanje. (...) Oni nastoje da na Zemlji smutnju prave, a Allah ne voli smutljivce.*" (Kur'an, 5:64)

Kruna svih negativnih posljedica za protagoniste ove vjerovatno najopasnije duhovne bolesti, koju i prethodni ajet sadrži, jeste Allahova srdžba i prokletstvo. "*O sinovi Israilovi, (...) Jedite ukusna jela kojima vas opskrbljujemo i ne budite u tome obijesni* (تطفو, *tatgav*) *da vas ne bi snašla srdžba Moja; a koga snađe srdžba Moja – nastradao je!*" (Kur'an, 20:80-81) Osim toga, Kur'an časni, kroz iznimno impresivan primjer dunjalučke kazne i prijetnje ahiretskom, ilustrira stanje onih koji *ibadet* čine *tagutu*. "*Reci: 'Hoćete li da vam kažem koji su gori od takvih i koje će Allah još teže kazniti? Oni koje je Allah prokleo i na koje se rasrdio i u majmune i svinje pretvorio, oni koji su se šejtanu* (طاغوت, *tagut*) *klanjali – njih čeka najgore mjesto, jer oni su najdalje s pravog puta odlutali.'*" (Kur'an, 5:60) Specifikum ove situacije jeste izvještaj o strašnoj metamorfozi grupe koja je svoj *tugjan* ispoljavala kroz formalni i otvoreni *ibadet tagutu*.

Zbog dosljednosti u svom *tugjanu*, pojedinci i narodi bivaju osuđeni na kontinuirano lutanje, zabludu i dezorijentiranost. Više kur'anskih iskaza podržava ovo viđenje. Za ovu priliku navodimo sljedeće: "*Allah njih izvrgava poruzi i podržava ih da u svom nevjerstvu* (طغيان, *tugjan*) *lutaju.*" (Kur'an, 2:15); "*I da Mi srca njihova i oči njihove nećemo zapečatiti, i da neće vjerovati kao što*

ni prije nisu vjerovali, i da ih nećemo ostaviti da u zabludi (طغيان, tugjan) svojoj lutaju smeteni?" (Kur'an, 6:110), kao i: *"Koga Allah u zabludi ostavi, niko ga ne može na pravi put uputiti! On će ih ostaviti da u nevjerstvu (طغيان, tugjan) svojem lutaju."* (Kur'an, 7:186).

Primjer ovosvjetskih - drastično negativnih - posljedica ponašanja utemeljenog na relaciji *istigna-taga* jeste slučaj vlasnika jedne bašče, koji se spominje u suri *El-Kalem*. Oni nisu marili za Allaha, smatrali su da je sve što imaju plod njihovih ruku i da siromasima ne treba biti dozvoljen pristup njihovim vrtovima. Sve to rezultiralo je uništenjem njihovih zasada, čiji prizor je inicirao međusobno jadikovanje i priznanje vlastite zabludjelosti. *"I onda počеше jedni druge koriti. 'Teško nama!' – govorili su -, 'mi smo, zaista, obijesni bili (طاغين, tagin)."* (Kur'an, 68:30-31)

Na kraju naše rasprave o posljedicama *tugjana* iznijet ćemo ahiretski ishod onih čije je duhovno stanje u Kur'anu časnom markirano obiješću. Uzvišeni Allah je za takve pripremio Džehennem, na što ukazuju sljedeći kur'anski argumenti: *"Ali, toga Dana oni će se sasvim prepustiti i jedni drugima prebacivati: 'Vi ste nas varali' – 'Nismo' – odgovorit će -, 'nego vi niste htjeli vjerovati, a mi nikakve vlasti nad vama nismo imali, obijestan (طاغين, tagin) narod ste bili."* (Kur'an, 37:26-30); *"Eto toliko! A one koji budu zlo činili (طاغين, tagin) čeka najgore prebivalište: Džehennem, u kojem će gorjeti; a grozne li postelje!"* (Kur'an, 38:55-56); *"Džehennem će zasjeda postati, nasilnicima (طاغين, tagin) mjesto povratka – u kome će zauvijek ostati."* (Kur'an, 78:21-23), kao i: *"Dan kada se čovjek bude sjećao onoga što je radio i kad se Džehennem svakome ko vidi bude ukazao, onda će onome koji je obijestan bio (طغى, taga) i život na ovom svijetu više volio Džehennem prebivalište postati sigurno."* (Kur'an, 79:35-39)⁴

Tugjan i vjernici

Iako citirani kur'anski stavci *tugjan* vežu za nevjernike, ove opasnosti nisu lišeni ni vjernici. Na to upućuje gramatička funkcija određenog člana "el", prisutnog uz termin *insan* u ajetu-vodilji našeg rada (Kur'an, 96:6), koja u arapskom jeziku, pored značenja

⁴ Vidjeti još Kur'an, 37:26-30 i Kur'an, 38:55-56.

poznatosti, uključuje i *sveobuhvatnost*. To, onda, podrazumijeva da svaki čovjek, bez obzira na temeljnu vrijednosnu orijentaciju (*iman* ili *kufir*), ima potencijal da pri sebi razvija i iskazuje kroz različite forme obijest (طغيان, *tugjan*). Zbog toga se u formi imperativa vjernicima zabranjuje kontaminiranje duhovnog života posredstvom *tugjana*: "Ti idi pravim putem, kao što ti je naređeno, i nek tako postupe i vjernici koji su uz tebe, i obijesni (تطغوا, *tatgav*) ne budite, jer On dobro vidi ono što radite." (Kur'an, 11:112)

Iskušnja - sredstvo percepcijske rehabilitacije u funkciji reaktivacije humaniteta

U skladu sa ajetom koji slijedi (Kur'an, 96:7), *tugjan* se javlja u situaciji kada čovjek umisli da je neovisan (*istigna*⁵) o Allahu. Bez obzira na to da li pojašnjenje *tugjana* vezivali za nevjernike ili vjernike, mora se imati na umu da je suštinska pozicija svakog čovjeka spram Allaha Uzvišenog okarakterizirana teminom *'abd* (rob). U tom smislu, kao posebno značajna za razumijevanje ishodišnih sila *tugjana*, nadaje se postavka prema kojoj je temeljna konstitutivna odlika svakog roba (*'abd*) ovisnost u odnosu na svoga Gospodara. Ova relacija opisana je u Kur'anu časnom na sljedeći način: "O ljudi, vi ste siromasi, vi trebate Allaha, a Allah je nezavisan i hvale dostojan." (Kur'an, 35:15) Apsolutna neovisnost svojstvena je, dakle, samo Uzvišenom Allahu, dok se posredstvom principa vlasti/vlasništva⁶ identificira apsolutna ovisnost stvorenja o Stvoritelju.

⁵ Ovdje je neophodno uzeti uobzir da se u našem radu manifestativni karakter pojma *istigna* (neovisnost) ne tretira u odnosu na ljude (relacijska horizontala), već u odnosu na Uzvišenog Stvoritelja (relacijska vertikala). Štaviše, konstitutivni izvori islama potiču na *istigna* spram ljudi, kao što je slučaj sa hadisima: "Čast vjernika je njegovo klanjanje u noći, a njegova moć (ugled ili slava) je njegova neovisnost (nepotrebnost) od onoga što je u rukama drugih ljudi." (Arif, 2000:144); "Budite neovisni od ljudi i ne tražite čak ni misvak (...)." (Arif, 2000:42); "Moj Allahu, molim Te za uputu i bogobožnost, moralnu čistotu i neovisnost (od ljudi)." (Arif, 2000:58) U gornjim hadisima riječ *neovisan* uzeta je kao značenjski ekvivalent za termine *istigna* i *gina* (غنى) prisutne u izvornim verzijama na arapskom jeziku.

⁶ "Pa neka je hvaljen Onaj u Čijoj je ruci vlast nad svim, Njemu ćete se vratiti!" (Kur'an, 36:83)

Perceptivna deformacija

Budući da je ovisnost o Allahu univerzalno ljudsko svojstvo, *istigna* nije realna pozicija, nego kao takva spada u domen fikcije. Da je *istigna*, zapravo, stvar umišljanja, Kur'an časni nam to sugerira sukcesivno, iznoseći sljedeća dva sintaksička elementa u datoj tekstualnoj kompoziciji⁷: percepcija (رَأَى, *rea*) i smrt (المرحى, *er-rudža*). U kontekstu prvospomenutog elementa, sintaksička formacija ovog ajeta nalaže zaključak da se ne radi o stvarnom stanju neovisnosti, već je radije riječ o percepcijskom nedostatku. Apsolutna neovisnost (*istigna*) podrazumijeva neograničenu samosvojnost, kapacitet (vlast)itog upravljanja sobom i drugima bez ikakvih limita, što je odlika isključivo Uvišenog Allaha. A kada se radi o čovjeku, to svojstvo negira se ajetima sure *El-Vaki'a*: "*A zašto vi kad duša do guše dopre, i kad vi budete tada gledali, - a Mi smo mu bliži od vas, ali vi ne vidite -, zašto je onda kad niste u tuđoj vlasti ne povratite, ako istinu govorite?*" (Kur'an, 56:83-87) Čovjek, dakle, nije u stvarnosti apsolutno neovisan - jer bi to značilo da nije u potrebi za Allahom, dž. š., i da može suvereno da djeluje - već on samo može posmatrati sebe (رَأَى, *reahu*) kao takvog. Umišljanje neovisnosti o Allahu, dalje, mijenja percepciju i svijest o Božijoj vlasti nad svim stvorenim. Posljedično, subjekt *istignaa*, svjesno ili nesvjesno, odriče Allahu Uzvišenom određena svojstva - u prvom redu, svojstvo suvereniteta - i, sljedstveno tome, Njegova prava. A tada na scenu stupa *tugjan* u duhovnoj, deklarativnoj i(li) djelatnoj formi, odnosno otuđenje od čovječnosti u nekoj, ili svim navedenim sferama⁸.

Prema tome, *tugjan* se prvenstveno može posmatrati kao rezultat ljudskog propusta pri percepciji vlastite konstitucije i pozicije u odnosu prema Stvoritelju. Takva autopercepcijska devijacija generira pri osobi deficit mentalnih kvaliteta i kapaciteta izvorne ljudskosti. Stoga, da bi ga vratio u konstitutivne tokove koji

⁷ Ovdje se misli na predmetni niz od tri ajeta sure *El-'Alek*, tj. 6-8 ajeta.

⁸ Deformacija *istigna*-koncepta u relacijskoj vertikali (odnos čovjeka prema Stvoritelju) proizvodi njegovu deformaciju u relacijskoj horizontali (odnos čovjeka prema stvorenjima). Subjekt koji sebe smatra apsolutno neovisnim, narušava ispravnost svoje relacije sa Stvoriteljem, što, posljedično, vodi neprimjerenom odnosu sa stvorenjima proporcionalno razvijenosti svojstva *tugjana*. *Tugjan*, dakle, kao princip prelaženja granica, ima kapacitet da, u domenu relacijske horizontale (odnos čovjeka prema stvorenjima), apsolutizira potencijalno poželjno svojstvo relativne neovisnosti i na takav način uzrokuje destruktivno ponašanje, čija je maksimalna forma iskazana kroz lik Faraona.

mu i pripadaju, Stvoritelj posredstvom drugog elementa (smrt, الرجعي, *er-rudža'*), prisutnog u završnom ajetu tematiziranog diskursa (Kur'an, 96:8), podsjeća čovjeka na njegovo stvarno stanje.

Kušnja smrti

Pojašnjavajući čovjekovu bit, u nastojanju da se razvije svijest o ljudskoj nemoći i ograničenosti, Ebul-Ula (El-Iskenderi, 2002) tvrdi da je oskudica bitno i stalno svojstvo čovjeka, a njegova potreba za Allahom neodvojiva od njegovog postojanja. Osoba sa tako formiranom sviješću kadra je prepoznati vlastitu ontološku inferiornost: "Kada to rob uoči, onda on zastaje kod svoje granice, ne kršeći pritom zakone robovanja svome Uzvišenom Gospodaru (...)." (El-Iskenderi, 2002:233) Instrumenti za oblikovanje takve svijesti mogu biti različiti. Posebno efikasno sredstvo oblikovanja svijesti o vlastitoj ograničenosti, slabosti i ovisnosti o Stvoritelju - iz koje ishodi istovrsna percepcija - jesu raznovrsne kušnje. Iskušenja⁹ su u funkciji vraćanja Allahu, približavanja Njemu, jer prekidaju djelovanje pod skutima iskrivljene percepcije i vraćaju svijest o vlastitoj nemoći, slabosti i ovisnosti o Stvoritelju¹⁰. "*I Mi nijednog vjerovjesnika u neki grad nismo poslali a da stanovnike njegove neimaštinom i bolešću nismo kaznili da bi se pokajali.*" (Kur'an, 7:94) Kur'anski utemeljena svijest kušnju percipira kao stalnog životnog saputnika. Tako oplemenjena svijest, zapravo, cijeli život tretira kao stanje konstantne kušnje: "*Onaj Koji je dao smrt i život da bi iskušao koji od vas će bolje postupati (...).*" (Kur'an, 67:2) Osim toga, u tako oblikovanim duhovnim horizontima svaka životna okolnost, pozitivna ili negativna, posmatra se kroz perspektivu iskušenja: "*(...) i u dobru i u zlu smo ih provjeravali da bi se opametili.*"¹¹

⁹ Smatramo vrijednim napomenuti da se Poslanik, s. a. v. s., negativno izrazio u pogledu ljudi naviknutih na lagodan život: "*Najgori između mojih sljedbenika su oni koji su se rodili u užitku i othranili se u njemu, jedu raznovrsna jela, oblače raznovrsnu odjeću, jašu raznovrsne životinje, i natječu se u rječitosti (drže do svog govora, ismijavajući se govoru drugih).*" (Arif, 2000:142)

¹⁰ Iako smo konstantno ovisni o Allahu, dž. š., iskušenje pojačava takav doživljaj i, po potrebi, vraća čovjeka u stanje percepcijske normale, mentalno stanje u kojem čovjek sebe vidi robom (*'abd*) Uzvišenog Stvoritelja.

¹¹ Prihvatimo li kur'ansku postavku da je čitav život, i u njemu svako stanje, iskušenje, onda je kušnja drugo ime za život. Vjerodostojno ljudsko bitisanje na dunjaluku, zavisno od uspješnosti čovjekove reakcije na iskušenje, satkano je,

(Korkut: Kur'an, 7:168) Dakle, kušnja, sagledavana bilo po životnom ekstenzitetu (obuhvata čitav dunjalučki život) ili bipolarnosti (pokriva jednako i stanje dobra i stanje zla), neizostavan je faktor ljudskog života, a njena funkcija je vraćanje osobe u izvorne gabarite, tj. normalno stanje čovječnosti, koje je odlikovano, između ostalog, sviješću o vlastitim manjkavostima.

Ljudi mogu bolovati od različito stepenovanih perceptivnih poremećaja pri refleksiji vlastitog bića i tako djelovati izvan granica čovječnosti. *Tugjan* je, vjerovatno, najizraženija forma odstupanja od ljudskosti. Matematički formulirano, *tugjan* predstavlja graničnu vrijednost odstupanja od ljudskosti, pa je, stoga, potrebno čovjeka suočiti sa opozitnom graničnom vrijednošću, koja će ga vratiti u opseg čovječnosti. U skladu sa jačinom bolesti propisuje se i lijek, istog ili nadmoćnijeg kvaliteta, koji ima kapacitet da nadvalada bolest. Budući da je ovdje mentalna pozicija čovjeka zatrovana ekstremno korumpiranom sviješću u formi *tugjana*, potreban mu je srazmjerno adekvatan protivotrov. Zato se u svijest unosi element smrti (Kur'an, 96:8), koji prekida utjecaj iskrivljene percepcije i sređuje mentalno stanje čovjeka opterećenog *tugjanom*¹².

zapravo, od uspona i padova, koji kao takvi čine ljudski život autentičnim. U prilog ovoj tvrdnji, možda je najprikladnija paralela za relaciju život-iskušenje (usponi i padovi) sadržaj elektrokardiograma (EKG dijagrama), makar se, pri tome, radilo o reprezentaciji čisto bioloških kategorija. Naime, ciklična pojava amplitude, kao simbolična refleksija ljudskih uspona i padova (iskušenja), vjerodostojan je signal prisustva životnih funkcija, dok je pojava horizontalne linije u kontinuitetu grafički izraz za odsustvo srčane pulsacije, tj. nagovještaj stanja smrti. Stoga, zapitajmo se da li mi, uistinu, živimo ako život ne percipiramo kao stalnu kušnju čiji odjeci su ovosvjetski usponi i padovi?!

¹² Fenomen smrti i ono što joj slijedi od *berzaha* i *ahireta* su apstrakcije nulte kategorije. O realitetima smrti, na način šerijatski prihvatljive argumentacije, saznajemo isključivo posredno, putem Objave - Kur'ana i hadisa. Zato je iskušanje smrti, u relacijama međuljudskog transfera iskustva, totalna nepoznanica, što je apsolutno razlikuje u odnosu na druga iskušanja i daje joj posebnu težinu. Također, kušnja smrti je univerzalna kategorija, jer je relevantna za sve ljude (Kur'an, 3:185), dok su druga iskušanja u tom pogledu partikularna; neke ljude može zadesiti jedna, a druge sasvim druga vrsta iskušanja. Konačno, *tugjan* je (prividna) prekomjernost ljudskih potencijala – prelazak granica ljudskosti, a smrt je izraz apsolutnog sputavanja ljudskih potencijala - u relativnom smislu totalno ograničavanje – dakle, smrt je opozitna i neutralizirajuća vrijednost u odnosu na *istigna* i *tugjan*. Vjerovatno je zbog toga i suprotstavljena fenomenu *tugjana* u tematiziranom kur'anском pasažu.

Kako *tugjan*, u osnovi, označava prelazak granica, tako je podsjećanje na smrt (الرجعى, *er-rudža'*) nastojanje da se lokus pažnje *tagije* prebaci na ograničenost njegove biti (prolaznost), ne bi li se desio percepcijski reset i kako bi se posložile unutarnje (mentalne) komponente čovjeka u svrhu vraćanja u stanje normale. Koncept povratka Allahu (الرجعى, *er-rudža'*) superiorniji je i nadređen konceptu prividne neovisnosti (*istigna*) te, kao takav, posjeduje moć suzbijanja ili poništavanja djeljivosti vrijednosno nižih konceptualnih instanci. U očima ljudi čije spoznajne orijentacije ne presežu dunjalučke kategorije, život je, zasigurno, najveća vrijednost. Realna opcija kod takvih osoba je da podsjećanje na nemogućnost upravljanja momentom i situacijskim okolnostima *er-rudžu'a* (smrti)¹³ reafirmira svijest o vlastitoj ograničenosti i konačnosti. Kako smo ranije napomenuli, ta limitiranost svojstvo je svakog čovjeka, pa tako i onoga koga karakteriziraju osobenosti *tugjana*. Zato je i Faraon, kojeg smo situirali na poziciju prototipa *tagije*, poklekao u svom *tugjanu* pri susretu sa izvjesnom smrću i priznao status roba (*'abd*), mada prekasno (Kur'an, 10:90-92). Možda je slučaj Faraonovog utapanja najbolji argument u prilog konstataciji da stanje ljudske dezorijentacije - izraženo u formi *tugjana*, iznuđenog krivom autopercepcijom - biva anulirano spoznajom o vlastitoj konačnosti. Čini se da autentična svijest o smrti i(li) njoj najbližija iskustva uzrokuju da čak i osobe koje su razvile najekstremnije forme *tugjana* postaju najkrotkija bića. Stoga, opravdano je tretirati svijest o smrti, ishodovanu informacijom o neizbježnosti *er-rudžu'a*, dekomponirajućim faktorom sprege *istigna-tugjan*.

Zaključak

Prema pravilima kur'anske metodologije razumijevanja ovosvjetskih fenomena (El-Karadavi, 2012), nepogrješivo mjerilo važnosti bilo čega jeste koliko Kur'an časni nečemu pridaje pažnje. Što se neki termin više pojavljuje, to je njegov značaj veći i, shodno tome, potreba za njegovim razumijevanjem je izraženija. Odatle, naročito indikativnim čini se to što se, prema Mlivi (1997:118), u Kur'anu časnom riječ طغى (*taga*) i njene izvedenice pojavljuju 39 puta. Naše istraživanje pokazalo je da ovaj termin, u kur'anskom kontekstu, posljedično korelira u prevladavajućoj mjeri

¹³ Vidjeti ranije naveden kur'anski pasaż iz sure El-Vaki'a (Kur'an, 56:83-87).

sa perceptivnom disfunkcijom, općeživotnom dezorijentacijom, dunjalučkim neredom, nasiljem, Allahovom, dž. š., srdžbom i prokletstvom te prijetnjom džehenemskom kaznom. Na osnovu postignutih uvida, prezentiranih u ovom radu, opravdano je ustanoviti da *tugjan* predstavlja jednu od najštetnijih duhovnih bolesti, koja može ishoditi *fesadom* izraženim čak u tolikoj mjeri da opstanak njegovih protagonista na Zemlji postaje besmislen te, stoga, bivaju uništeni. Kao sveobuhvatan katalog upute, Kur'an časni i za ovu problematiku daje adekvatno rješenje. Budući da se radi o izrazito štetnom agensu dehumanizacije, potaknutom sviješću o (prividnoj) neovisnosti o Allahu, dž. š., da bi se neutraliziralo koruptivno djejestvo *tugjana*, prema kur'anskom naputku, neophodno je *ubrizgati* efikasan *serum* – informaciju o općeljudskoj konačnosti (smrt, الرجعى, *er-rudža'*), situacijski najpogodnijem sredstvu mentalne higijene. Time je upotpunjeno pojašnjenje tematske matrice *uzrok (istigna) – bolest (tugjan) – lijek (er-rudža')*, primijećene u tretiranom dijelu sure *El-'Alek*. Znajući da Kur'an časni konstatira kako na pošast *tugjana* nisu imuni ni vjernici, naši nalazi i navedena tefsirska pojašnjenja mogu poslužiti kao duhovnosenzitivna orijentacija za vjernike kako bi pravovremeno reagirali na moguću (auto)infekciju *tugjanom* i preduprijedili opasnosti koje vrebaju iz takvih okolnosti. A, da bi takav pristup bio efektivan, neophodno je uposliti nutarnje kapacitete kako bi se obezbijedila kontinuirana mentalna budnost i bdijenje nad unutarnjim i vanjskim izvorima duhovnih bolesti.

Literatura

- Arif, M. (2000) *Hiljadu i jedan hadis*. Bihać: Islamska pedagoška akademija.
- Atajić, R. (2001) *Prijevod Kur'ana sa tefsiirom*. Munchen: SKD Bavaria Verlag.
- El-Iskenderi, A. A. (2002) *Mudrosti=(El-Hikem); komentar Muhamed Mustafa Ebu-l-Ula*. Sarajevo: El-Kalem.
- El-Karadavi, J. (2012) *Kako se odnositi prema Kur'anu časnom*. Travnik: Elči Ibrahim-pašina medresa.
- El-Kurtubi, A. (2016) *Tefsir: sveobuhvatni tumač kur'anskih poruka*. Sarajevo: Bookline.
- Halilović, S. (2012) *Šta Kur'an kaže o čovjeku: uvod u kur'ansku antropologiju*. Sarajevo: El-Kalem i Centar za napredne studije.

- Halilović, S. (2015) *Osnovi tefsira: temeljne postavke za pravilno razumijevanje i tumačenje Kur'ana. 2. dopunjeno izd.* Sarajevo: Dobra Knjiga.
- Ibn-Kesir, I. (2002) *Tefsir*. Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć BiH.
- Korkut, B. (1992) *Kur'an s prevodom*. Medina Munevvera: Kompleks Hadimu-l-Haramejni-š-Šerifejni-l-Melik Fahd za štampanje Mushafi Šerifa.
- Mlivo, M. (1997) *Index riječi Kur'ana*. Bugojno: autor.
- Muftić, T. (1997) *Arapsko-bosanski rječnik*. Sarajevo: El-Kalem.
- Qutb, S. (1997) *U okrilju Kur'ana=Fi zilali-l-Qur'an. 5.* Sarajevo: Fakultet islamskih nauka.
- Vujević, M. (2002) *Uvođenje u znanstveni rad. 6. dopunjeno izd.* Zagreb: Školska knjiga.

ARROGANCE AS A GENERATOR OF HUMAN (SELF)DESTRUCTION – THE QUR’ANIC PERSPECTIVE

Muamer Neimarlija, MA

Abstract

The specific characteristic of the mental constitution of humans and jinns, in comparison to other creatures of Allah, is the freedom of will. The principle of human free will is displayed through their constructive or destructive behavior toward themselves and/or their overall environment. Taking into consideration the origin of will, it might be claimed that the quality of the human behavior is proportional to the quality of their spiritual life. Hence, the potential of human destructive behavior is determined, in addition to the effect of environmental stimuli, also by the corresponding mental constitution, in the shaping of which, according to the Qur'anic text, the phenomenon of tugjan plays an extremely negative role.

Due to the devastating nature of this phenomenon, the aim of our paper was, from the perspective of the Qur'an, to clarify tugjan and the triad of tugjan, istighna and rudžu'un present in the surah El-'Alek. We accomplished this task by analyzing each component individually, as well as their correlation in the aforementioned triad. In this regard, the holy Qur'an emphasizes tugjan as the supreme form of destructive behavior, which spiritually originates as istighna (the imagination that one is free and independent). Emerging on the matrix of distorted selfperception, istghna initiates the acting beyond the limits of humanity (tugjan). In order to turn humans back into a normal state, Allah the Exalted calibrates their spiritual lenses supplying them with information about the human transient being (rudžu'un), which, as such, has the capacity to cease the functionality of the bond between istighna and tugjan. For the purpose of interpreting the Qur'anic text in this paper, a methodological approach based on the combination of traditional and rational tafsir (Halilović, 2015) and a method of content analysis (Vujević, 2002) were used.

Keywords: Qur'an, tugjan, independence, temptation, death

م .ر . معمر نائماليا ، كلية التربية الاسلامية في جامعة زينتسا

الغضب كمولد (ذاتي) للسلوك البشري الخاطئ – المنظور القرآني

ملخص

الطابع الخاص للتكوين العقلي للبشر والجن مقابل المخلوقات الأخرى هو حرية الإرادة . يتجلى مبدأ الإرادة الحرة عند الإنسان من خلال سلوكه البناء أو الهدام أمام نفسه و/أو المحيط بأكمله. مع الأخذ بعين الاعتبار نتائج الإرادة فإنه يمكن القول أن نوعية عنصر السلوك عند الإنسان يتناسب مع نوعية حياته الروحية . وبالتالي يتم تحديد إمكانيات السلوك الخاطئ للبشر بالإضافة الى تأثير المحفزات البيئية والبنية العقلية المقابلة لذلك والتي وصفها النص القرآني بظاهرة الطغيان و تلعب دورا سلبيا للغاية .

وبسبب الطبيعة المدمرة لهذه الظاهرة فان الهدف من هذا البحث هو توضيح المنظور القرآني للطغيان و الثلاثي :طغيان – استغناء – رجوع الموجودة في سورة العلق . لإنجاز هذه المهمة قمنا من خلال التحليل بالوصول الى كل عنصر على حدة وعلاقته مع الثلاثي في الموضوع . وفي هذا الصدد فإن القرآن الكريم يبرز الطغيان كشكل أعلى للسلوك الهدام والذي نتيجته الروحية هي الاستغناء (توهم الاستقلالية) . تشكلت على قالب تصور الذات المشوهة ، الاستغناء يثير العمل خارج حدود الانسانية (طغيان) . ومن أجل أن يعود الإنسان الى الحالة الطبيعية يقوم الله سبحانه وتعالى بمعايرة عدساته الروحية من خلال تزويده بالمعلومات عن الكائن البشري العابر (رجوع) ، والتي على هذا النحو لديها القدرة على التغلب على وظيفة الاقتزان بين استغناء – طغيان . ومن أجل تفسير النص القرآني في هذا البحث تم استخدام الأسلوب المنهجي القائم على الجمع بين التفسير التقليدي والعقلاني (خليلوفيتش ، 2015) ، وطريقة تحليل المحتوى (فوفيتش ، 2002) .

الكلمات المفتاحية : القرآن الكريم ، طغيان ، الاستغناء ، الإغراء ، الموت